

Ilija Jakovljević — hrvatska žrtva totalitarizama XX. stoljeća

Uz 110. obljetnicu rođenja i 60. obljetnicu smrti

Vlado Lončarević*

Sažetak

Dr. Ilija Jakovljević (Mostar, 21. X. 1898. — Zagreb/?, 28. X. 1948), književnik, novinar, urednik i pravnik. Između 1915. i 1930. godine bio je sudionik Hrvatskoga katoličkog pokreta, kada je, uz ostalo, djelovao kao član Hrvatske pučke stranke, član Kola hrvatskih književnika, napisavši više studija i članaka o katoličkim piscima i katoličkoj književnosti. Ne odrekavši se kršćanskih načela u javnome djelovanju, nakon toga djeluje kao novinar i političar u sklopu Hrvatske seljačke stranke. Bio je urednik književnog časopisa Savremenik i predsjednik Društva hrvatskih književnika. Tijekom Drugoga svjetskog rata interniran je u logor Stara Gradiška, a poslije pušten. Potkraj rata pod prijetnjom ponovnog uhićenja odlazi u partizane, a nakon njegova završetka vraća se odvjetničkom pozivu. Godine 1948. uhićen je u sklopu istrage u »slučaju Hebrang«. Njegova smrt u zatvoru nije rasvijetljena. Ovaj članak, osim donošenja osnovnih biografskih podataka, osvjetljava njegov doprinos u književnosti i kulturi te njegovo suprotstavljanje totalitarizmima XX. stoljeća, čija je bio žrtva.

Ključne riječi: Hrvatski katolički pokret, katolička književnost, estetika, patriotizam, Drugi svjetski rat, kršćanski egzistencijalizam

Uvod

U niski važnih i značajnih imena što čine katoličku duhovnu baštinu XX. st. — koju nam pomalo na prikladan način otkriva nedavno i u ovom časopisu prikazana biblioteka *Glasa Koncila* »Hrvatska katolička baština XX. st.«¹ — ime Ilije Jakovljevića, za razliku od mnogih, nije ostalo sasvim nepoznato, prije svega zbog njegove neobične i simbolične sudbine. Tako je on jedan od malobrojnih zaslužnih vjernika laika o kojemu imamo i tematsku monografiju — riječ je o knjizi Šimuna

* Dr. sc. Vlado Lončarević, Ured predsjednika Republike, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb.

1 Usp. V. Lončarević, »Oživljena katolička baština«. *Obnovljeni Život*, LXIII/2008, 2, 237–242.

Muse *Život i književno djelo Ilije Jakovljevića* (Mostar, 1998), koja većim dijelom obuhvaća raščlambu njegova književnog rada.

Ipak, i njega je gotovo pola stoljeća pokrivala ledena šutnja hrvatskih službenih historiografija: političkih, kulturnih, novinarskih... Tu i tamo bijaše spomenut, ali usput i tendenciozno. Tako će ga Josip Horvat u svojoj *Povijesti novinstva Hrvatske 1771–1939*. spomenuti tek u kontekstu navodnoga haesesovskog prilježništva s fašizmom, iako je to daleko od povijesne istine. Osamdesetih godina prošloga stoljeća prvi je put primjetnije izvučen iz zaborava. Naime 1982. u Sarajevu »otkrio« je i objavio njegovu pjesničku zbirku *Lirika nevremena* (I. izdanje 1945) Slobodan Blagojević, dok je godine 1985. u sarajevskom *Godišnjaku za jezik i književnost* oveću studiju o njemu objavila Ljiljana Tomić–Kovač. Kad je i u Hrvatskoj malo ideološki »otopilo«, objavio je o njemu nekoliko stranica u *Forumu* Nedjeljko Mihanović 1988, a zatim i priredio omanji izvod njegovih radova s još trojicom pisaca za jedan od posljednjih svezaka »Pet stoljeća« (sv. 136, 1991).

Na prijelazu tisućljeća intenzivnije ga se otkriva. Tiska se njegov logorski dnevnik, objavljen pod naslovom *Konclozor na Savi* (Zagreb, 1999), spomenuta Musina monografija, objavljuju neki članci. No interpretacije njegova života i rada još su do danas, kada se bilježi 110. obljetnica njegova rođenja i 60. obljetnica smrti, manje–više faktografske. Njegov duhovni profil dotiče se uglavnom usput i zaokružuje pojmovima istinoljubivosti, slobodoljubivosti i pravdoljubivosti, pa i kršćanskoga humanizma, no više u smislu etikete nego propitana sadržaja. Kršćanstvo za nj nije međutim bilo tek nuzgredno prianjanje uz vjersku tradiciju, poglavito imali se na umu da ga je živio u vremenu čiji je duh, slikovito rečeno, sa sve četiri noge ustajao na nj, nastojeći deklarirane katolike udaljiti od ikakve utjecajnije prisutnosti u javnosti i lišiti ih utjecaja na duh toga istog vremena. Stoga ni danas još nije ispravno postavljeno pitanje o sadržaju njegova kršćanskoga duhovnog profila, pa onda ni o tome kako je pripadao kršćanstvu i Katoličkoj crkvi i čime je utkan u hrvatsku katoličku baštinu XX. st.

1. *Život i rad*

Ilija Jakovljević rođen je 21. listopada 1898. u Mostaru kao jedinac u obitelji Marka i Kate rođ. Vuković. Od godine 1909. do 1915. pohađa osnovnu školu i gimnaziju u Mostaru, a 1916–1917. sedmi i osmi razred gimnazije polazi u Sarajevu. Nakon toga mobiliziran je u austrougarsku vojsku i stacioniran u Mađarskoj (Pečuh). Godine 1918. upisao je studij prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, diplomirao je 1926. i zaposlio se kao odvjetnički pripravnik, a 31. svibnja 1929. na temelju položenog »rigoroza« promoviran u doktora na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Nakon toga zaposlio se kao sudski pripravnik, 1930. položio je odvjetnički ispit i otvorio samostalni odvjetnički ured. Književničku djelatnost započeo je godine 1915. prikazom o časopisu *Luč* u zagrebačkom dnevniku *Novine*. U vremenu 1918–1919. uređuje *Luč*, a 1919–1921. *Narodnu politiku*. Godine 1921. tajnik je Kola hrvatskih književnika, 1921–1923. uređuje *Hrvatsku obranu*. Nakon uspostava-

ve Banovine Hrvatske god. 1939. izabran je za predsjednika Društva hrvatskih književnika, a od 1940. do travnja 1941. uređuje književni časopis *Savremenik*. Politički je do 1923. djelovao kao član Hrvatske pučke stranke, a 1929. učlanio se u Hrvatsku seljačku stranku. U drugoj polovici dvadesetih godina blizak je orlovskom odnosno križarskom pokretu, pa je tijekom godine 1929. i početkom 1930. u križarskoj *Nedjelji* objavio dvadesetak uvodnika i drugih članaka. Rođenje djece i početak samostalne odvjetničke karijere odvajaju ga od katoličkoga javnog rada — sve više naginje političkom djelovanju. Početkom tridesetih nekoliko je mjeseci proveo u zatvoru zbog političke agitacije protiv kralja Aleksandra. U listopadu 1936. postao je urednik HSS–ova *Hrvatskog dnevnika*. Nakon početka rata prvi put uhićen je 13. travnja 1941, no uskoro je pušten. Ustaške ga vlasti uhićuju ponovno 13. listopada 1941. i upućuju u logor Stara Gradiška. Na slobodu je pušten 23. prosinca 1942. Nepune dvije godine živi u Zagrebu, da bi 21. rujna 1944. pred prijetnjom ponovnog uhićenja otišao u partizane, gdje je do 31. prosinca bio u Moslavini i Topuskom, a nakon toga 1945, do 12. svibnja, radi u Splitu u Odjelu informacija ZAVNOH–a i *Vjesniku*. Nakon svršetka rata radio je kao odvjetnik, a 25. svibnja 1948. uhićen je od OZNA–e u Zagrebu u sklopu akcije kompromitacije A. Hebranga. Ispitivan je u Zagrebu i Beogradu, a 28. listopada tragično umire.² Pokopan je na Mirogoju 30. listopada 1948, a 3. studenoga služena je za nj misa zadušnica u Crkvi sv. Marka u Zagrebu.

Već ovaj kratak pregled njegova života i rada objašnjava zanimanje za nj i različite ocjene o njemu. Bez sumnje, Ilija Jakovljević, čitav život ploveći među trima zvanjima — novinara, odvjetnika, književnika — ostavljao je vidljiv trag. Kada je o novinarstvu riječ, Božo Novak veli za nj da je bio »veliko i tragično predratno ime našeg novinarstva«³, pavši kao »prva poslijeratna novinarska žrtva napuštanja izvornog hrvatskog antifašizma i početka boljševizacije Jugoslavije i Hrvatske.«⁴ Premda ipak nije bio prva poslijeratna žrtva među novinarima niti je boljševizacija započela tek 1948, točno je da je Jakovljevićevo stradanje postalo znak tragične sudbine mnogih koji se nisu htjeli pokoriti tadašnjem totalitarizmu.

2 Suvremeni biografi (usp. J. Grbelja, »Ispitivanje od sumraka do svanuća«, *Republika*, LVI/2000, 10/12, 222–243; D. Kovačić, »Prilozi za životopis Ilije Jakovljevića«, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXIV/2002, 1, 159–174; Š. Musa, *Život i književno djelo Ilije Jakovljevića*, Sveučilište u Mostaru, DHKHB–ZIRAL, Mostar, 1998.) smatraju da je bio tajno smaknut u zatvoru kao pripadnik Hrvatske seljačke stranke i čovjek koji u svojoj moralnoj dosljednosti nije htio biti svjedok protiv Hebranga. Teza o ubojstvu ima neizravnu potkrjepu u tome što su u to vrijeme mnogi povezani sa slučajem službeno »počinili samoubojstvo«. Protivno uobičajenim navodima o Jakovljevićevoj smrti u zagrebačkom zatvoru, Grbelja upućuje na mogućnost da je skončao u beogradskom. Usp. nav. čl., 243.

3 R. Bajruši, »Božo Novak — kroničar hrvatskog novinarstva«. *Nacional*, 7. 6. 2005.

4 B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u XX. st.*, Zagreb, 2005, 470. O svemu usp. D. Kovačić, »Prilozi za životopis Ilije Jakovljevića«, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXIV/2002, 1, 164–173. Slično Novaku, publicist Šime Balen, prvo aktivni katolik domagojac, zatim filomačekovac, pa aktivni komunist, svrstava ga među najistaknutije novinare toga doba; usp. »Nikad toliko manipulacija i izmišljotina kao danas«, [www. hnd. hr/novinar/Novinar](http://www.hnd.hr/novinar/Novinar) 98.

Književnički bijaše široka profila: kritičar, pripovjedač, pjesnik, urednik, dok je u kratkotrajnu mandatu predsjednika Društva hrvatskih književnika upamćen kao vrstan organizator. Od brojnih ocjena njegova književnoga rada navodimo dvije karakteristične. Ljubomir Maraković, pišući svoju ocjenu dok još ne bijahu izašle ponajbolje Jakovljevićeve pjesme, točno zapaža osnovnu crtu njegova stila: »emotivan«⁵ lirik što naginje realizmu, a u prozi vješt »analizator, opažatelj i zato deskriptivan«,⁶ ostajući međutim pripovjedač kratka daha.⁶ Ivo Kozarčanin pak zaokružuje: »Kad se jednoga dana bude vršila vrlo potrebna i neizbježna revizija naših književnih vrednota, doći će Jakovljevićeva lirika na ono mjesto, koje joj pripada i po njezinoj umjetničkoj i po općečovječanskoj vrijednosti«. ⁷ Sličnih ocjena ovim dvjema još će se naći u doratnim kritikama i prikazima njegovih djela. Poslijeratne ocjene (Blagojević, Lovrenović, Tomić–Kovač, Mihanović, Musa) uglavnom se zadržavaju na isticanju etičke važnosti njegove lirike u *Otrovu uspomena* i *Lirici nevremena*, kao i na značenju književne afirmacije Mostara i Hercegovine, dok su estetičke ocjene suzdržanije i o poeziji i o prozi, ali nipošto takve da bi ga se držalo malovrijednim ili trivijalnim piscem.

1.1. Književnost i katolicizam

Ilija Jakovljević osobita je dakle i osebujna osoba u krilu hrvatske književnosti, ali i Hrvatskoga katoličkog pokreta i hrvatske povijesti uopće. U krilo mlade katoličke književnosti što se razvijala u sjeni Prvoga svjetskoga rata ušao je kao Dyo Jota »svojim ostrim i zdravim sudom«, kako piše o njemu godine 1918. Josip Andrić u studiji »Hrvatska katolička književnost«. ⁸ *Vrhbosnin* recenzent napisat će za nj 1919. da »je mlado vino, što istom vrije«. ⁹

Započeo je, rekosmo, objavljivati rano, već 1915, književne prikaze u katoličkim dnevnicima *Novinama*, nastavivši člancima o tada popularnim piscima I. Mesneru, Lj. Miciću, J. Ivakiću, D. Šimunoviću, U. Donadiniju, N. Jenku, A. Matasoviću..., kojih će dio poslije sabrati u knjižni prvijenac *Studije i feljtoni* (1919). Tada naginje ekspresionističkim dosjetkama, ipak se uspješno sačuvavši od ekspresionističke »mahnitosti«. Piše od 1918. do 1922. više kazališnih kritika u *Narodnoj politici*, *Hrvatskoj obrani*, *Hrvatskoj prosvjeti*, *Luči*. Objavljuje uz to priče, novele, pjesme, zapažanja, crtice... Snažno je novelama izveo Hercegovinu, osobito Mostar, na književnu pozornicu, napisavši rukoveti lirskih pripovijesti o svojim Hercegovcima, »ponad Stoca našega i Mostara, ljupkih Gradnica i ponosnog Čitluka, pa sve tamo preko Gruda i Ružića do slavnog onog puta, kuda bura nosi hodočasnika u ravninu lijepog Imotskoga«, ¹⁰ s posebnom toplinom za svoju zavičajnu grudu, riječ, obitelj, majku, grobove...

5 Usp. »Naši saradnici: I. Jakovljević«, *Hrvatska prosvjeta*, X/1923, 5, 245–246.

6 Usp. »Romani našeg vremena«, *Hrvatska prosvjeta*, XV/1928, 7/8, 175.

7 »Otrov vremena i uspomena«, *Savremenik*, XXVIII/1940, II–11/12, 270.

8 *Luč*, XVI/1918, 175.

9 P., »Ilija Jakovljević: Studije i feljtoni«, *Vrhbosna*, XXXIII/1919, 23/24, 248.

10 »Uskršno jutro«, *Narodna politika*, XI/1928, 40, 11.

Kada je riječ o odnosu između umjetničke izgrađenosti (stila, forme), sadržaja i tendencije, iako gdjekada podložan nategnutu psihologiziranju, sentimentaliziranju i afektaciji, iskazivao je vrlo uvjerljiv smisao za realističko crtanje života i njegovih graničnih pitanja i stanja, imajući oštro oko za razlikovanje duhova dobra i zla. Kršćanski pristup temama vidljiv je, uz ostalo, u motivima kajanja i oprosta, pri čemu iskazuje iskrenu i duboku pobožnost, posebice pak istančan smisao za euharistiju, kakav primjerice nalazimo u intimističkoj, a teološki profinjenoj crtici »Sveta misa«.¹¹

Mnogo je pisao, pa se moglo pomisliti da je skriboman. Zamjeraše mu fragmentarnost i feljtonizam, a hvališe britkost i »gipkost« njegova izraza no u osnovi to je bilo komplementarno, zacijelo povezano s novinarskim smislom za činjeničnost i dokumentarnost. Uostalom, imao je svojevrstan nagon za pisanjem, spisateljski živac: samo je pišući svakodnevno kao urednik *Hrvatskog dnevnika* napisao približno, prema vlastitoj statistici, oko tisuću petsto članaka! Strast za čitanjem i pisanjem rano uočavaju njegovi prijatelji i suradnici.¹² Ipak, kada se sve razmotri i otpuhne ono što je pisao površno u žurbi, po narudžbi ili dužnosti, imao je, neovisno o inspiraciji i intenciji, jasnu izražajnost — senzibilno produhovljenu i emotivno spekulativnu. Premda nije uvijek imao dovoljno imaginacije i asocijativnosti, a ni strpljivosti da bi u većim formama (romanima) uspio poetski superiorno zaokružiti svoja viđenja i slutnje — zato je ponajbolje stvari dao u novelama, dokumentarističkoj prozi i poeziji, koje same po sebi traže ekonomičnost i semantičku jezgrovitost izraza — njegov intuitivan intelekt prodirao je kroz površine imanencije k obzorjima Transcendencije, pa je ostavio opus koji nadilazi vremenito značenje i ima obilježje moralne i duhovne fuge njegova vremena što nam i danas odjekuje.

1.1.1. Zadaće književnosti u svjetlu kršćanske vjere

Jakovljevićevi književni nazori po mnogo su čemu ilustrativni i ogledni ako govorimo o njegovoj duhovnosti ili odnosu prema kulturi i umjetnosti, ali i o ukupnim težnjama tadašnjih katoličkih literata. Bez sumnje, između 1915. i 1930. on u punom smislu riječi pripada među »pisce koji svjesno rade na polju katoličke literature«,¹³ kako o njemu napisa 1923. Maraković, u čijem se krugu, domagojskom,

11 Usp. *Narodna politika*, III/1920, 49, 2; isti tekst pod naslovom »Rana misa«, *Hrvatska prosvjeta*, IX/1922, 21/22, 484–485. Usp. također »Bio je dječak neki...«, *Narodna politika*, VI/1923, 91, 2–3 i *Luč*, XX/1925, 9/10, 311–314; »Uskršno jutro«, *Narodna politika*, XI/1928, 40, 10–11.

12 Mate Ujević slikovito dočarava tada još mlada književnika: »Prevrće novine, piše, striže, ispravlja, polemizuje... (...) I taj umjetnik stvara kad mu vrijeme dopusti. Onako između ponoći i rane zore. Kad drugi spavaju snom pravednika. To je stvaranje obilno. (...) Drugo je dabome pitanje, jesu li svi ti radovi jednake vrijednosti«, »Ilija Jakovljević«, *Hrvatska prosvjeta*, X/1923, 5, 225.

13 »Naši saradnici: I. Jakovljević«, *Hrvatska prosvjeta*, X/1923, 5, 245. To potvrđuju i oni koji taj njegov angažman doživljavaju remetilačkim u odnosu na estetsku visinu njegovih djela. Tako u spomenutoj opširnoj studiji Ljiljana Tomić–Kovač drži da ga njegovo katoličko uvjerenje i moralna osjetljivost čine nesposobnim za estetički objektivan sud; usp. »Književno djelo Ilije Jakovljevića«. *Godišnjak instituta za jezik i književnost*, XIV/1985, 127. I Šimun Musa u raščlambi njegove proze, iako

razvijao i on u spektru razvedenosti njihova pristupa smislu i zadaćama književnosti. Poput mnogih svojih suvremenika intelektualaca i pisaca katolika, Jakovljević je na tragu katoličkog neoromantizma, što ga je u nas na temelju Kralikova pokreta »Der Gral« pokrenuo Maraković, ali i susljedno shvaćanju »starih« iz doba književne borbe s »mladima« da književnik i književnost moraju biti u službi općih narodnih probitaka, a ne samo iskaz piščevih osobnih preokupacija, zagovarao tezu o književnosti kao pokretaču novoga narodnoga općeg preporoda i afirmacije. Tako kao devetnaestogodišnjak šalje 1917. *Novinama* iz Pečuha članak »Za našu književnost«, u kojemu drži nacionalizam u književnosti konstitutivnim elementom stvaranja takve hrvatske nacionalne književnosti koja će u punoj mjeri iskazati sve »tipove« ljudi hrvatskog naroda odnosno duhovne i duševne fizionomije naših ljudi i krajeva i pridonijeti općoj obnovi Domovine.¹⁴ Taj tekst važan je međutim zbog još jedne značajne protege njegova književnog zora. Tu je naime svojim zahtjevima prema književnosti i književniku dodao hrvatskim piscima zadaću »da stvore harmoniju između sebe kao ljudi i književnika«; drugim riječima, da imaju »lijep i neporočan život«.¹⁵

Temeljni tekst u tome smislu objavio je 1929. u članku »Nova umjetnost«:

Postoje ograde Božjeg zakona, kojih ne smije nitko prelaziti. Zakon Božji veže sve ljude podjednako... I ako, stoga, naglasujemo zakon Božji kao vrhovnu normu, koja veže i umjetnika, uvjereni smo da time pomažemo i umjetnosti. Jer će nam upravo primjena toga zakona ojačati one objektivne elemente, iz kojih izvire svaka umjetnina. Potrebno je dakle da 'triježno, pravedno i pobožno proživimo na ovom svijetu', da se 'odrečemo bezbožnosti i svjetovnih želja', ako hoćemo da stvorimo preduslove za trajan i neoboriv umjetnički rad. (...) Ne čini li se dakle, da je pitanje nove umjetnosti usko povezano s pitanjem novog života? I ne stavlja li nam to u dužnost svesrdnu suradnju na formiranju nove savjesti, koordiniran rad na stvaranju novog društvenog poretka, a naročito na pripremu dolaska slave velikoga Boga i Spasitelja Isusa Krista? Na ruševinama nekršćanske, frivolne, i blasfemijske književnosti, što teče ispod pera paralitičnih bogohulitelja, djelujući kao ujed bijesna psa, nova narodna generacija treba da stvori novu umjetnost. Stvarajući kraljevstvo Božje u svojim dušama, ona će ga preko umjetnosti prenijeti u čitav naš narodni organizam.¹⁶

Držao je, citirajući A. Rettéa, da je Evandjelje hrana umjetnosti, pa je stoga i poslije u više prigoda istaknuo opasnost od apsolutne suverenosti umjetnika i um-

slobodan od donedavno nametanih ideoloških opterećenja, napisao je da je neujednačenostima novela u zbirci *Hercegovke* kriva tendencioznost »koju mu je nametnuo 'program katoličke književnosti'« (!); *Život i književno djelo Ilije Jakovljevića*, Mostar, 1998, 72.

14 Usp. »Za našu književnost«, *Novine*, IV/1917, 222, 2–3. Da je bio trajno privržen takvu gledanju, pokazuje i petnaestak godina poslije, kada piše da »samo ono književno djelo, kojim pulsira isti život, koji pulsira narodom, pripada tome narodu i ulazi u njegovu kulturnu baštinu. Književnik koji u duhovnom pogledu nije organski izdanak svoga naroda, ne može stvarati narodnu književnost i narodnu kulturu uopće«; »Književnik i narod«, *Omladina*, XVIII/1934–35, 7, 256. U osnovi, uvijek je polazio od premise da se »ne smije... zaboraviti da su hrvatski pisci sinovi svojega naroda, s kojim trebaju dijeliti zajedničku sudbinu i kojega, konačno, trebaju poštivati«; »Prva riječ«, *Savremeni*, XXVIII/1940, I/1, 1.

15 Nav. čl., *Novine*, IV/1917, 223, 2.

16 »Nova umjetnost«, *Nedjelja*, I/1929, 1, 3.

jetnosti s obzirom na vjeru i moral, kako su htjeli modernisti.¹⁷ Slijedom toga, Jakovljević dvadesetih godina bijaše sasvim blizak matičnoj struji katoličkih pisaca, koji su i književnokritički i književnoteorijski zor temeljili na postavci o jedinstvu istine, dobrote i ljepote.

Jakovljević je dakle umjetnost shvaćao prije svega kao uspinjanje »na Goru Gospodnju«. No dok je u spomenutim općim točkama razvoja i shvaćanja katoličke književnosti sijao već zaoranom brazdom svojih starijih prethodnika, svoj karakterističan doprinos razvoju obnovljene katoličke književnosti i raspravama o njoj dao je mnogo prije, godine 1919, iskazavši sukus svojih životnih i književnih nazora. Riječ je o članku »Problem 'hrv. kat. književnosti'«. ¹⁸ Kako je vidljivo, Jakovljević pojam *hrvatska katolička književnost* stavlja u navodnike, čime sugerira upitnost njegove opravdanosti kao *terminus technicus*. On naime u tom članku cijeli »problem 'hrv. kat. književnosti'« stavlja u psihokontekst »neuravnoteženosti« i »vibracija« ljudske duše,¹⁹ koja se kreće između zemlje i neba, grijeha i milosti, svakodnevne brige za tijelo i ekstaze duha. Jakovljević drži da katolička književnost ne treba program i premise jer se spomenute vibracije duše ne mogu ukalupiti ni pod kakav atribut. »Stoga ne bih bio za to«, zaključuje,

da se ovaj, recimo naš dio književnosti zove posebnim imenom katoličke književnosti, to više što ja na sve, što se katoličkim nazivlje, stavljam velike zahteve nutarnje savršenosti. Kao što je redak amor *intensive summus*, tako su retki doboko verski produkti. I ne verujem onima, kojima je svaka druga reč ekstaza. Naprotiv, više verujem onima, koji ponavljaju mea culpa. Zato su prvi često neiskreni i afektiraju, dok drugi istinski osećaju. A treći opet nose tihu radost vere, provlače se kroz život i trpe njegove muke i bune se protiv njega ne kao članovi jedne Crkve nego kao ljudi dobre volje. Protežirati prve boreći se proti ostalima može samo škoditi katoličkoj ideji. (...) Zato neka bude pozdravljeno svako stremljenje da se zatre tesnogrudni doktrinarizam.²⁰

17 Godine 1922. napisao je predgovor Jenkovu romanu *Spiritus procellarum*, u kojemu izričito proziva modernizam (modernog čovjeka), koji ustaje protiv kršćanstva »sofisterijom, otporošću tijela, koje sebi arogira sva prava, i falzifikatima kršćanstva, kao što je humanitet bez vjere«, pozivajući hrvatske katoličke pisce da se tomu odupru prema primjeru francuskih i drugih europskih pisaca katolika (»Grad na gori«, *Spiritus procellarum*, 5). O tome govori i citat iz članka »Principi estetike i književnosti« (1929), gdje kaže: »Većina dakle književnih djela, koja su nemoralna i po svojim rezultatima neistinita u glavnom nisu drugo nego tako zvano obradjivanje teza, a to znači da nisu umjetnost, izraz, nego apstrakcije, koje pisac hoće na silu da opravda živim formama«; nav. čl., *Nedjelja*, I/1929, 26, 4.

18 Može se reći da je taj članak paradigma naziranja drugog, manjinskog krila katoličkih književnika, kojemu su implicitno ili eksplicitno pripadali još Đuro Sudeta, Branko Storov, Zvonimir Remeta, a teorijski ga obrazložili Ton Smerdel (»Naša književnost«, *Nedjelja*, II/1930, 16, 6–8) i Sida Košutić (»O umjetnosti«, *Hrvatska prosvjeta*, XXII/1935, 10, 281–283), a potkraj života naginjano mu je i kritičarski doajen Ljubomir Maraković (usp. H. BAN, »Osunčana knjižnica«, *Veritas*, 7/1968, 3, 56).

19 »Jer ljudska duša nije uravnotežena. Ona vibrira«; »Problem hrv. kat. književnosti«, *Hrvatska prosvjeta*, VI/1919, 3/4, 124.

20 Isto, 126–127. Zbog kritika koje je tada primao, on u svojim *Studijama i feljtonima* iste godine naglašava da stoji iza svoga teksta u *Hrvatskoj Prosvjeti*; usp. »Kraljičin paž«, 5.

Jakovljević tako unutar korpusa nove katoličke književnosti preuzima ulogu svojevrsnoga antipoda još živućemu Mahniću, čiji su tragovi »negativne« ili »etičke« kritike još bili očiti i u onih koji su se uvelike odmakli od njega, poput Grkca i Marakovića. No utoliko je snažnije on stavljao težište na produbljivanje osobne katoličke duhovnosti, kao temeljnog uvjeta za razvoj iskrene i potpune katoličke osobnosti. Tako i deset godina poslije piše da

specifičnu katoličku književnost ne će stvoriti nikakve teorije o književnosti... nju će stvoriti jake umjetničke individualnosti, koje će svoju predodžbenu spoznaju dovesti u sklad s pojmovnom spoznajom i s objavom. Katolik koji posjeduje *sensus catholicus*, koji je prodahnut duhom Crkve i osvojen moralnim vrednotama svoje vjere, naći će već puteve svoga stvaranja. (...) Krug u kojemu može da se katolički književnik kreće, veoma je širok. Uz oblike čistog katoličkog duševnog života, dubokog religioznog osjećanja, on nam može dati i svijet sasvim protivan tome, sačuvavši uvijek svoj suveren pogled na stvari i njihovo kretanje. (...) Učinimo od sebe katolike ne samo po imenu i krsnom listu, ne samo po organizacijskoj pripadnosti, nego i po unutrašnjem životu, i problem katoličkog književnog stvaranja bit će za nas riješen.²¹

A pretpostavka za to jest studij »dogmatike, kao i moralke«, koji se tako nadaje kao preduvjet katoličkoga književnog stvaranja.²²

Kroz prizmu tih postavki gledao je i na suvremeno književno stvaranje. Stoga je posebice cijenio Đuru Sudetu, smatrajući da je on ostvario jedinstvo ličnosti i književnog izraza, etike i estetike, bez lažne afektacije, pa je iskrenom religioznošću²³ »čitavog sebe dao Bogu i književnosti«. ²⁴ U istom je duhu vrlo dobro naslutio i Poljakovu pjesničku novost i značenje,²⁵ napisavši nakon njegove smrti da je bio katolički pjesnik u punom značenju te riječi.²⁶ Od katoličkih je pisaca posebice istaknuo još zaslužnog Velimira Deželića st., naglasivši i ovdje značajku do koje je držao, naime da »on posjeduje ispravan umjetnički kriterij, a što je važno i za nj karakteristično, također dobro etičko i religiozno mjerilo«. ²⁷ Osim njih, cijenio je još A. B. Šimića unatoč kritici njegova »boemskog« odnosno dekadentnog rujanja vjeri.²⁸

21 »Principi estetike i književnosti«, nav. mj., 4–5.

22 Usp. isto, 5. Slično tada u *Nedjelji* i T. Smerdel, »Naša književnost«, II/1930, 16, 6.

23 Usp. »Pjesnik sutona«. U: Đuro Sudeta, *Sutoni*, Zagreb 1929, 14.

24 Isto, 22.

25 Usp. »Sa Bijelog brda. Pjesme g. Isidora Poljaka«, *Narodna politika*, VII/1924, 29, 3.

26 Usp. »Isidor Poljak«, *Narodna politika*, VII/1924, 35, 4.

27 »Zvuci iz katakomba«, *Narodna politika*, VIII/1925, 14, 3.

28 U povodu njegove smrti napisao je topao iskren osvrt s lucidnim objekcijama, ostavivši svjedočanstvo da je Šimić umro kao katolik, »utješljivom smrću«, točno predviđevši da će to »prešutjeti njegovi novi drugovi, koji nemaju smionosti da istini pogledaju u oči«; »Antun Branko Šimić«, *Hrvatska prosvjeta*, XII/1925, 6, 152.

1.2. Društveni i politički pogledi

Iz toga katoličkog osjećaja za život i nazora na život izrastali su i njegovi društveni i politički pogledi.

Prije svega, bijaše iskreno zanesen kršćanskom pravednosti, »koja jedina može usrećiti čovjeka«. ²⁹ Ali tu pravednost nije gledao individualistički, nego u kontekstu narodne slobode. Kloneći se ikakva pretjeranog nacionalizma, njegovao je hrvatstvo koje prije svega počiva na moralnim kategorijama i na spoznaji da postoji hrvatska etnička posebnost, hrvatsko državno pravo i hrvatski povijesni smisao u svjetlu shvaćanja povijesti kao Božjega djela. Bio je svjestan naše tragike, ali i neumrle životnosti našega patriotizma i prava na to da imamo svoje viđenje života, mimo bilo kojih imperijalističkih scenarija. »Ako mi Hrvati na mnoge stvari drukčije gledamo nego neki znatno veći narodi, to ne treba oslabiti ni samopouzdanje ni vjeru u svoju misao.« ³⁰ Bio je svjestan toga da Hrvatima nisu dovoljna klasična sredstva moći da bi dokazali svoju autentičnost i vitalnost.

Hrvatski se patriotizam rodio onog dana, kad se Hrvat stalno nastanio u ovoj svojoj zemlji, a razvio se u klimi, koja ga je htjela zagušiti. (...) I možda nigdje nije patriotizam tako razvijen kao u zemljama, u kojima je sloboda prignječena. Život u svojoj punoj vrijednosti, postaje toliko cijenjen, da i sam sebe žrtvuje. I to je možda ono najkarakterističnije, što patriotsko osjećanje podiže do religioznosti. ³¹

Demokrat, vežući uvjerljivost i opstanak demokracije za autoritet istine, nije se mogao pomiriti ni s jednim totalitarizmom. Vjerovao je u slobodu i u potrebu da hrvatski narod ima svoju državu, ali ne mimo etičkih načela. Jugoslovenstvo je kao nacionalnu ideju držao mrtvom, a Jugoslaviju smatrao održivom samo slobodnom voljom naroda koji je čine. Pripadao je onim Hrvatima koji su se zauzimali za tješnje veze sa Slovincima ³² — uostalom, baš među katolicima vrlo razvijenima potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća; zauzimao se za »izgrađivanje zajedničkih duhovnih dobara, ostvarivanje zajedničkih moralnih interesa i afirmiranje trajnih vrednota, kao što su Sloboda i Pravda«. ³³ U odnosu prema Srbima isticao je hrvatsku narodnu suverenost, zahtijevajući da se razgovara na ravnopravnoj osnovi. ³⁴ Držao je da Hrvate i Srbe iznad »mehaničke veze« može povezati koncepcija *širokogrudne seljačke demokracije*, kakvu je zamišljao Radić.

Samo jednim zajedničkim idealom povezani oni mogu jedinstveno nastupati prema trećima. (...) Njihova idejna koalicija, vjera u jednu višu političku i socijalnu vrednotu,

29 »Agitator«, *Seljački kalendar* 1923, 74.

30 »Prva riječ«, *Savremenik*, XXVIII/1940, I/1, 1.

31 »Prelazni karakter Sporazuma«, *Savremenik*, XXVIII/1940, I/4, 97.

32 Usp. D. Kovačić, »Prilozi za životopis Ilije Jakovljevića«, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXIV/2002, 1, 164.

33 »Hrvati i Slovinci«, *Savremenik*, XXVIII/1940, I/8, 227. Uz ostalo, od ožujka do svibnja godine 1940. organizirao je tri susreta hrvatskih i slovenskih pisaca (u Ljubljani, Zagrebu i Mariboru), ali je rat uskoro omeo sve nacрте dalje suradnje.

34 »Rubrika«, *Hrvatski dnevnik*, IV/1939, 17. srpnja, 5.

jedina je spona koja bi ih mogla trajnije držati na okupu. Sudbina njihove zajednice ovisi o tome, koliko će se ova dva naroda, stojeći na realnom tlu svoje individualnosti i čuvajući svoja narodna prava, povezati u jednoj općoj čovječanskoj misli, koja bi ublaživala njihove nacionalne egoizme i koja bi im dala zajednički polet.³⁵

Bio je međutim svjestan realnosti — velikosrpskih konstanti nekih srpskih krugova s jedne strane i trajne hrvatske žeđe za samostalnošću i slobodom s druge. »Braneci svoja prava Hrvati ne žele učiniti Srbima nikakve nepravde«, pisao je god. 1940. u jednome iz niza članaka u kojima je sugestivno ocrtavao rasulo stare Jugoslavije.³⁶ Premda je osnutak Banovine Hrvatske držao dalekim od idealnog rješenja za Hrvatsku i Hrvate, smatrao je to evolucijskim korakom ka stvaranju samostalne Hrvatske.³⁷

Činjenica da je narod nositelj nacionalne povijesti i suvereniteta logično ga je, premda stanovnika grada i školovana intelektualca, vodila k tome da u selu i seljaku vidi potencijal socijalnih i političkih promjena. To proizlazi i iz njegova uvjerenja da je selo mjesto etičke kompaktnosti.³⁸ Ipak je držao, poput Grkca, da jedinstvena narodna kultura mora izrastati na sintezi seoskih tradicijskih kulturnih elemenata i onih koje stvara gradska inteligencija: »njihove ujedinjene konstruktivne snage pojačat će naš vitalitet i osposobiti nas da uzdržimo i teže navale te sačuvamo suštinu svoga narodnog bivstva i svoje narodne kulture«. ³⁹

I socijalne i nacionalne odnose promatrao je, poput mnogih kršćanskih suvremenika, i kroz europske naočale. »Ma kako završio ovaj rat«, piše u rano ljeto 1940,

sigurno je, da će doći do dubokih promjena u svijetu. Sve upućuje na to da će popustiti hipertrofija nacionalizma. (...) Bez obzira na to tko će u ovom ratu pobijediti, Evropa će preboljeti sadašnju nacionalističku groznicu... (...) Budućnost pripada obnovljenoj demokraciji, oslobođenoj od utjecaja plutokracije i kapitalizma. (...) Zato će i nova Evropa naći smirenje samo u jednoj zajedničkoj misli, koja će povezati njezine narode: u misli pravednoj, u slobodi sviju sastavnih dijelova svoje zajednice i u njihovoj solidarnosti.⁴⁰

1.2.1. *Suočavanje sa Zlom*

Zbog svoje kršćanske socijalne i moralne osjetljivosti uvijek je snažno osjećao *mysterium iniquitatis* kao usudbenu protegu osobne, narodne i ljudske povijesti. Nepravda i zlo koje kosi nevine snažno ga se doimlju i opterećuju ga, iako kršćan-

35 Usp. »Što nas može povezati?«, *Savremenik*, XXVIII/1940, I/12, 355.

36 »Prelazni karakter sporazuma«, *Savremenik*, XXVIII/1940, I/4, 101.

37 »Rubrika«, *Hrvatski dnevnik*, VI/1941, 8. veljače, 5.

38 Bio je svjestan slabih strana takva uopćavanja, pa tako u povodu izlaska Sudetinih *Sutona* napisao da se u selu »ne pije [...], nego loče, a ne kune, nego na vagone krešu Kristuši« (usp. »Pjesnik sutona«. U. Đuro Sudeta: *Sutoni*, Zagreb 1929, 5), ne odustajući od toga da civilizacija ubija kulturu; usp. »Kultura sela i grada«, *Omladina*, XIX/1935–36, 5, 164.

39 »Kultura sela i grada«, *Omladina*, XIX/1935–36, 5, 164.

40 »Što nas može povezati?«, nav. mj., 354–355.

ski realistično prihvaća i to da »Bog šalje stradanja i na pravedne, da se u svojim molitvama sjete nepravednih.«⁴¹ No čežnju za egzodusom iz svijeta i oslobodjenjem od patnje iskazuje trajno i na momente eruptivno. To se posebice osjeća u njegovoj poeziji, zbirkama *Otrov uspomena* i *Lirika nevremena*, koje snažno, gotovo programski funkcioniraju kao »esencijalna lirika« (Kozarčanin). U prvom sloju to je lirika fatuma, usuda, kobi čovjeka koji se odupire zlu, ali ga ono ipak sustiže i nalazi. No iako nagrižen gorkim pesimizmom, tjeskobom i nemirima, neće izgubiti vjeru. Pjesmu »Vječni miljokazi« završava stihovima: *Primi zalog vjere, / u otajstvo boli tihim krokom slazi. / Na cestama duha neka vječno straže / vječni miljokazi.* Iz duha tih vječnih miljokaza izvire njegova osjetljivost na zlo, sposobnost da predvidi infernalne izljeve mržnje, osjeti dah apokalipse i nasluti potmulu huk armagedona, ali i da jasno vidi svjetlo paruzije.

Što je slutio, sam je doživio. Kada je objavljen njegov rukopis o zatočeništvu u ustaškom logoru u Staroj Gradiški, Ivan je Lovrenović u pogovoru zabilježio da smo o tom vremenu tako dobili »i izravno biografsko–dokumentarno svjedočanstvo. O drugomu, koje ga je i progutalo, ne znamo ništa.«⁴² Njegovo je stradalištvo od ustaškog režima dokumentirano, dok je stradalištvo u vrijeme komunističke vlasti još uvelike ovijeno nejasnoćama i tajnama. No i ta je pojedinost znakovita *differentia specifica* naše povijesne stvarnosti: o strahotama ustaškog režima znamo gotovo sve, o užasima komunističkog još vlada svojevrsna »omerta«. A teško je vjerovati da od 1945. do 1948. pedantni Jakovljević o tome nije ništa zapisao. »Aureola mučeništva«, kojoj je izmaknuo u jednom režimu, dočekala ga je tako u drugom kao kob kojoj nije uspio umaknuti, premda ga ona »nikad nije privlačila i uvijek sam nastojao da joj izmaknem. Čovjek ima svoje uvjerenje, mora biti spreman za nj nešto i pretrpjeti, ali meni se činilo zgodnijim da po mogućnosti izbjegnem tome trpljenju.«⁴³

Njegovo svjedočanstvo iz logora mnogorjeko je i slojevito. Zapisano u rukopisu *Koncligor na Savi*, ono je poetski dramatično dokumentirano i u *Lirici nevremena* kao »kondenzirana patnja sviju nas«, kako je sažeo književnik Antun Barac.⁴⁴ Te su knjige *clamor de profundis* — poput krika mučene žene koji je čuo jedne logorske noći. Jakovljevićevo prozno i poetsko svjedočanstvo izlaže paletu ljudske patnje u svim nijansama. Ono govori o akumulaciji ljudske bijede, ali i vrijednosti istinske ljudskosti, koja se ne da sabiti u nacionalne i religijske kalupe. Ono govori o vlastitu smrtnu strahu i slutnji smrti — »most je već za nas prebačen u vječnost« (»Ćelija 38/III«), — o spremnosti da se brani i ubije, ali i da se ubije, o duševnim patnjama zbog patnja drugih, o slobodi duše među zidovima i o vjeri koja ga održala mnogo više nego mržnja što ga je zapljuskivala, ali ga nije utopila. *Samo je ćelija bila puna velikoga Boga, koji me je svega prožimao*, zapisao je u noći

41 »Zemlja«, *Danica* 1926, 27.

42 I. Jakovljević, *Koncligor na Savi*, 344.

43 *Isto*, 14.

44 Nav. dj., Zagreb, 1945, str. VI–VII.

kada ga je smrt za dlaku mimoišla.⁴⁵ Jakovljević je svjestan da je ljudska patnja povezana s Božjom: *Raspeli smo Boga, probili mu njedra, / a za novu krv smo pripremili vedra. / Kroz vjekove traje naš Veliki Tjedan. / Krvnički je zapis u nasljeđe predan* (»Pjesma izgubljenih«, *Lirika nevremena*). I u pjesništvu se pokazuje kao rođeni dokumentarist i ujedno analitičar duše. On je i svjedok i traged u golemoj tragediji svjetskoga rata. Prizor iz *Konclogora na Savi* u kojemu sjedi s petoricom ubojica — »krvnika«, reći će sam, od kojih će mu jedan u noći kad je ubijeno dvoje drugih ljudi spasiti život — pije s njima i recitira im Kranjčevića, jedan je od najupečatljivijih prizora goleme hrvatske i svjetske logorologije, potvrđujući da su »logori (...) područje najživljih kontrasta. To je mjesto bujnoga rasta i dobra i zla.«⁴⁶

S ustašama u logoru odigrao je igru živaca, nadmudrivao se, persiflirao. Možda ga to ne bi spasilo da nije pušten na intervenciju tadašnjeg ministra dr. Mile Starčevića. Nakon toga radio je neko vrijeme u ministarstvu financija, uzdržavao se od ušteđevine, pomoći tasta i punice, održavajući razne kontakte i s ustašama, i s haesesovcima, i s partizanskim vezama. Kad je nakon sloma puča Vokić–Lorković bio uhićen velik broj mačekovaca, pobjegao je u partizane.⁴⁷ O tim danima malo se zna, osim da je kao administrator radio u »Komisiji za ispitivanje ratnih zločina, okupatora i njihovih pomagača«,⁴⁸ surađivao kratko u *Vjesniku* te bio među utemeljiteljima i odbornicima Društva novinara Hrvatske.⁴⁹

A onda je došao »preokret«, kako govoraše običan svijet, i Jakovljević se vratio u Zagreb. Kako je tada živio? Bogdan Radica u članku vrijedna značenja »Veliki strah: Zagreb 1945.« piše:

U Zagrebu sam tih dana sreo i jadnog Iliju Jakovljevića, koga sam od ranije poznao, i čiji sam književni rad cijenio i volio. Kod njega sam uvijek osjećao jače nego kod ikog drugog hrvatskog književnika problematiku hrvatskog katoličkog intelektualca, koja nikada nije prelazila granice i mjere jednog Gjura Vilovića (misli se na Vilovićevu apostaziju, prim. V. L.). U suštini Ilija Jakovljević ostao je Hrvat i katolik, sa svim robustnim odlikama hercegovačkog dinarca, koji ima osjećaj za ljepotu i snagu hrvatskog jezika...

Susreo ga je na nekoj novinarskoj priredbi, gdje je neki komesar nepovoljno govorio o Mačeku. »Tada mi je prišao i Ilija Jakovljević, koga strah nikako nije ostavljao.« Jakovljević je tada Radici ispričao kako je, došavši u partizane, morao napisati jedan nepovoljan tekst o Mačeku, pa koliko ga je god nastojao ublažiti, pitao se hoće li mu Maček to ikada oprostiti. Osim zbog toga, Jakovljević je, piše Radica, patio i zbog poplave velikosrpstva u Zagrebu, ali i stoga što je bio svjestan da ga komunisti gledaju s nepovjerenjem:

45 *Konclogor na Savi*, 146.

46 *Isto*, 282.

47 Usp. opširnije D. Kovačić, nav. čl., 164–170.

48 *Isto*, str. 170.

49 Usp. B. Novak, nav. dj., 411.

On nije bio jedan od njih, niti je mogao biti jedan od 'njihovih', kako se tada u Zagrebu govorilo. I za njega je, kao i za mnoge druge, smrt bila oslobodjenje od tog nemogućeg stava, u kome se zatekao hrvatski pisac i intelektualac. (...) Nije bilo među hrvatskim komunistima nikoga, da uzme u obranu Iliju Jakovljevića, iako se je on isto tako probijao kroz šumu, i nosio svoj život na kocki, u nadi, da će Hrvatskoj biti bolje i pravednije u tome svijetu, koji je trebao nići bolji i pošteniji iz mora ljudske, svjetske i hrvatske krvi.⁵⁰

Navodno je, zapisao je Vinko Nikolić, 1946. Zagrebom kružila neka njegova pjesma o mrtvim domobranima.⁵¹ Je li ga to stajalo života ili čitavo ozračje stvoreno oko uklanjanja haesesovaca iz javnog života, što se ujedno poklopilo s istragom o Hebrangu? Ubio se ili je, vjerojatnije, ubijen? Svakako, slomljen je. Čini se da je jednostavno morao stradati jer se »uvijek držao hrvatske linije«,⁵² kako je za nj posvjedočila na saslušanju u logoru komunistkinja Marina Gregorić, žena Pavla Gregorića. Tada ga je spasilo što je »ipak« bio Hrvat — poslije je to »ipak« bilo previše.

2. Zaključak

Protivno nekim shvaćanjima da je bio podložan nekakvu humanističkom mesijanizmu,⁵³ prije bi se Jakovljevićeva životna »filozofija« mogla označiti riječima »kršćanski egzistencijalist« u smislu traženja istine o ljudskom životu iz vrela kršćanske vjere. Tako je u povodu Merzove smrti napisao i ove misli: »Jer relativnost nikada ne može potpuno zadovoljiti ljudskog duha. Ljudski duh teži za apsolutnom istinom i spoznanjem apsolutnoga.«⁵⁴ Zato je istina za nj bila ujedno »najsigurniji potporanj u životu jednog naroda.«⁵⁵ Utoliko stoji sud da je Jakovljević »pokazivao strasno zanimanje za istinu« kao što stoji i ocjena da je »ta težnja za istinom najviše naškodila njegovu osobnom udesu.«⁵⁶

Zašto dakle nikada nije mogao postati i ostati običan čovjek i građanin, a pogotovo ne građanski intelektualac demokratskih nazora liberalna stajališta?⁵⁷ Za-

50 Nav. čl., *Hrvatska revija*, V/1955, 4, 406–407.

51 Usp. (Vn.–), »Dr. Ilija Jakovljević (1898.–1948.)«, *Hrvatska revija*, V/1955, 4, 381–382.

52 I. Jakovljević, *Koncligor na Savi*, 151.

53 Usp. N. Mihanović, Predgovor u knjizi: Jakovljević, Beretin, Filipović, Karlovcan. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 136, Zagreb, 1991, 7–16.

54 »Dr. Ivan Merz u književnom radu«, *Orlovska misao*, 1927–28, 9, 124.

55 »Prva riječ«, nav. mj.

56 N. Mihanović, nav. čl., 16. Dalje Mihanović zaključuje: »Opsjednut potrebom za moralnom čistotom, teško se mirio s društvenim programima stranačkih ideologija, a i za novu stvarnost nakon revolucije nije bio uvjeren da se izdigla do razine njegova moralnog htijenja. I u najtežim trenucima iskušenja i poniženja nije pokopao svoj alocentrični mesijanizam. Vjerujući u jakost vlastita duha i volje, postao je žrtva svojih uvjerenja, svoje nepopustljivosti, etičke strogosti, svojih vrlina i njezinih slabosti.« (str. 16).

57 Šimun Musa piše da je bio »građanski intelektualac, demokratskih nazora i liberalna stajališta«, nav. dj., 13; na str. 59. piše da je bio »liberalan građanski intelektualac«. Slobodan Prosperov Novak u inače objektivnom odlomku o Jakovljeviću također piše da je bio zatvoren zbog »liberalnih

to što je bio kršćanin! Liberalizam nema čvrstu podlogu za osmišljenje egzistencije, pa i na jednostavno, a tako važno pitanje »zašto bi čovjek trebalo da živi?« nema valjan odgovor. Jakovljević je međutim bio daleko od toga da se prepušta liberalnu nazoru tako dragoj relativizaciji i kontekstualizaciji egzistencije u privremenosti, i to unatoč vlastitim životnim nesigurnostima i stanovitim lutanjima. Naprotiv, baš ga sve to uvjerava u potrebu revnosti i korjenitosti kršćanskoga svjedočenja, kako svjedoči u spomenutu članku o Merzu: »Jer nije bezvjerstvo najraširenija bolest među katolicima. Mnogo je raširenija bolest nedosljednosti.«⁵⁸ Stoga je također bio svjestan i toga da je u »liberalizmom zatrovanom dobu«, kada »duh naših sela i gradova nije više kršćanski u tolikom stepenu, da bismo se mogli pouzdati u dobar utjecaj okoline«,⁵⁹ potrebno zauzeti se za organiziranu izgradnju katoličkog društva na temeljima Katoličke akcije. Vjerovao je da izgradnja kršćanskog, odnosno katoličkog društva moguća samo kao »rezultanta katoličke organizovane djelatnosti« — ono »ima da bude svjedok našega živog katolicizma i njegova obrana: poticalo na usavršavanje, zaštita od napasti i prodorna snaga u redove onih, koji lutaju u neznanju i grijehu, pripravnici da se poklone istini i moralnoj snazi Crkve, koja neprestano vojuje za spas ljudskih duša«.⁶⁰

Nema sumnje da je Ilija Jakovljević bio autentični »ekstrakt narodnog duha«, kako je definirao ulogu književnika u jednom od svojih posljednjih javnih nastupa, u govoru na skupštini hrvatskih književnika 1940. Kao što »kroz njihove rečenice ječi patnja stradalnika, u njihovim je stihovima i prozi kondenzirano ono, što izazivlje ushit i grč u našem narodnom organizmu«; kao što je »u novoj Hrvatskoj, koja se stvara na tisućama žrtava, na nacionalnom ponosu Starčevića i svetoj krvi Stjepana Radića, hrvatski (...) književnik pozvan da bude pionir nove Slobode i nove Pravde, graditelj vječne Hrvatske«, kao što književnik »kao Duh (...) istodobno prelazi ograde država i granice naroda, naginje se nad udes čovječanstva (...), uzdrhtala srca gleda i motri, što se danas oko nas zbiva«, i kao što ga »nosi (...) osjećaj za Pravdu i neugašeni oganj slobode«⁶¹, tako je i on sam u toj vatri gorio i dogorio.

Činjenica da ga danas otkrivamo u njegovim ljudskim, vjerničkim, književničkim i drugim protegama pokazuje da je život proživljavao u sferama iznad privremenosti svoga vremena, nastojeći biti glas »ustalasalog duha« svoga naroda, »koji se bori za pravdu i istinu (istaknuo I. J.)«.⁶² A ta istina nalaže da ga prije svega vidimo kao svojevrsan glas istine o hrvatskoj sudbini, kao simbol hrvatskih žrtava totalitarizama XX. stoljeća, ali i kao simbol položaja katolika, stiješnjena između tih istih totalitarizama, koji, makar međusobno suprotni, bijahu složni i dosljedni u tome da odbace kršćanska načela života. Svakako, njegov je doprinos i važan i znakovit u golemoj i plodnoj hrvatskoj katoličkoj baštini XX. stoljeća.

i građanskih ideja« te da je bio »liberalan i demokratski ('demokratski' je sasvim točno, prim. V. L.) političar«; *Povijest hrvatske književnosti*, sv. 3: Sjećanje na dobro i zlo, Split 2004, 14.

58 »Dr. Ivan Merz u književnom radu«, *Orlovska misao*, 1927–28, 9, 124.

50 »Katoličko društvo«, *Nedjelja*, I/1929, 42, 1.

60 Isto.

61 »Redovita glavna godišnja skupština Društva hrvatskih književnika«, *Savremenik*, XXVIII/1940, I/8, 255.

62 »Prva riječ«, nav. mj.

Ilija Jakovljević — A Croatian Victim of 20th Century Totalitarian Regimes

On the 110th Anniversary of his Birth and 60th Anniversary of his Death

Vlado Lončarević

Summary

Dr. Ilija Jakovljević — writer, journalist, editor and lawyer — was born in Mostar on October 21, 1898 and died in Zagreb (?) on October 28, 1948. He was involved in the Croatian Catholic Movement between 1915 and 1930 and was also a member of the Croatian People's Party during this time, as well as of the Croatian Writers' Circle, having written a number of studies and articles concerning Catholic authors and Catholic literature. As journalist and politician devoted to the cause of the Croatian Peasant Party he never renounced his Christian principles. He held the position of editor of the literary journal called »Savremenik« and that of president of the Croatian Writers' Society. During World War II he was interned in the concentration camp in Stara Gradiška but was later released. Toward the end of the war, due to impending threats of arrest, he joined the partisan movement and, after peace was restored, resumed his law practice. In 1948 he was arrested in the course of investigations into the »Hebrang case«. His death in prison was never fully explained. It is the purpose of this article, aside from providing biographical data, to put into proper perspective his contribution to literature and culture and his opposition to 20th century totalitarian regimes of which he was a victim.

Key words: Croatian Catholic Movement, Catholic literature, esthetics, patriotism, World War II, the »Hebrang case«, Christian existentialism